

LIBRO DE RESUMOS

SIMPOSIO ILG 2013

LINGUA E IDENTIDADE NA FRONTEIRA
GALEGO-PORTUGUESA

28 NOVEMBRO – 3 DECEMBRO

FACULTADE DE FILOLOXÍA

CONSELLO DA CULTURA GALEGA

SANTIAGO DE COMPOSTELA

A FRONTEIRA ESVAÍDA, A FRONTEIRA DO ENCONTRO

LUÍS MANUEL GARCÍA MAÑÁ

Membro Correspondente da RAG / Ministerio do Interior

Portugal nace como reino independente do de Castela-León a mediados do S.XII. Desde entón a fronteira foi evoluíndo. De primeiras móstrase como unha “marca” na que se disputan o territorio os adiantados dos dous reinos. Co paso dos anos quedan espazos territoriais pouco definidos, como o Couto Mixto, que producen incomodidade ás autoridades das dúas Coroas, que deciden rematar con estas dúbidas asinando o Tratado de Lisboa de 1864 (Tratado de Lindes).

Referencias bibliográficas

- García Mañá, Luis Manuel (1988): “La frontera Hispano-Lusa en la provincia de Ourense”. Anexo 11 do Boletín Auriense. Museo Arqueolóxico provincial. Ourense.
— (1993): “Miño: ¿Existiu unha fronteira? Editorial Galaxia SA. Colección Agra Aberta. Vigo.
— (2005): “Couto Mixto, unha república esquecida”. E.da Universidade de Vigo. Ed. Edicións Xerais de Galicia. Ensaio e investigación. Vigo.

A FLUMINE MINEO USQUE IN TAGUM: OS CAMIÑOS DIVERXENTES DE GALICIA E PORTUGAL NA ALTA IDADE MEDIA (700-1100)

CARLOS BALIÑAS

Universidade de Santiago de Compostela

O obxectivo da conferencia é determinar o proceso histórico que levou da vella *Gallaecia* romano-xermánica á existencia de Galicia e Portugal como entidades políticas separadas. Para iso centrarémonos en catro momentos: a invasión musulmana no s.VIII; a reconquista ástur-galaica no s.IX, a creación dunha marca fronteiriza no s.X e a reconfiguración do N.O. peninsular dentro do *imperium hispanicum* de Fernando I e Afonso VI no s.XI.

Referencias bibliográficas

- Baliñas Pérez, Carlos (2010): “De ‘Gallaecia’ a Galicia: a redefinición altomedieval dun concepto romano”, en María Montes López e Jesús Varela Zapata (eds.), *De Roma a Santiago: caminos de la historia, legado cultural*, Lugo, Axac, 2010, pp. 31-51.
— (1998): “La ‘Estremadura’ gallega altomedieval y los orígenes de Portugal”, *Revista da Facultade de Letras da Universidade de Porto-História*, II Série, vol. XV, pp. 139-162.
— (1992): *Do mito á realidade: a definición social e territorial de Galicia na Alta Idade Media*, Santiago de Compostela, Fundación Universitaria de Cultura.
Mattoso, José (1988): *Identificação de um país: ensaio sobre as origens de Portugal: 1096-1325*, Lisboa, Estampa.

LA CONSTRUCCIÓN DE IDENTIDAD Y LAS FRONTERAS SIMBÓLICAS: EL CASO DE LA RAYA DE GALICIA CON PORTUGAL

WILLIAM KAVANAGH

Universidad CEU San Pablo

A presente comunicación ten o seu fundamento nun longo proceso de investigación socio antropolóxica, comenzado en 1990 e aínda en curso, baseado en entrevistas estruturadas e semiestruturadas cos habitantes de tres aldeas situadas na fronteira internacional entre Trás-os-Montes e Galicia, co fin de examinar os seus sentimentos de proximidade e asimetría en relación cos procesos de formación da identidade, tanto históricos como contemporáneos, e de entender como “se viven” na realidade cotiá os sentimentos de pertenza e como se percibe e se resolve a súa localización na fronteira luso-española como “lugar” intersticial que se viu transformado de distintas formas, ás veces un tanto inesperadas, desde a eliminación da fronteira a consecuencia do proceso de unificación europea.

Referencias bibliográficas

- Kavanagh, William (2011): “Identidades en la frontera luso-española: permanencias y transformaciones después de Schengen” en *Geopolítica(s). Revista de estudios sobre espacio y poder*, Vol. 2, No. 1, pp. 23-50. Universidad Complutense de Madrid.
- (2011): “Dos países, tres décadas: reflexiones sobre mi trabajo de campo en España y Portugal” en Luis Díaz Viana, Óscar Fernández Álvarez y Pedro Tomé Martín (coords.), *Lugares, Tiempos, Memorias. La Antropología Ibérica en el siglo XXI*, pp.81-102. Universidad de León.
- (2009): “Se puede quitar la puerta, pero se queda el marco”: Identidades, Cambiantes y no Cambiantes, en las Fronteras Europeas” en Heriberto Cairo Carou, Paula Godinho y Xerardo Pereiro (coords.), *Portugal e Espanha – Entre discursos de centro e prácticas de fronteira*, pp. 155-172. Edições Colibri. Lisboa.

IDENTIDADE LINGÜÍSTICA. UNHA APROXIMACIÓN Á IMAXE DO PORTUGUÉS EN ENTIDADES RURAIS DO SUR DA PROVINCIA DE OURENSE

IRENE SANTOS RAÑA / SORAYA SUÁREZ QUINTAS

Instituto da Lingua Galega – Universidade de Santiago de Compostela

Este traballo de iniciación á investigación pretende dar conta do desenvolvemento e primeiros resultados dun proxecto encadrado no ámbito da Dialectoloxía Perceptiva. Nel búscase indagar nos imagotipos ou imaxes mentais que os habitantes do rural fronteirizo da provincia de Ourense proxectan en relación cos seus veciños portugueses e, especialmente, coa lingua que estes falan.

Referencias bibliográficas

- Cabeleira, S. (2006): “Atitudes e preconceitos lingüísticos face a variedades dialectais”, en J. Barbosa / F. Oliveira (orgs.), *XXI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*, 245-260.
- Ferreira, C. S. da Silva (2009): “Percepções dialectais e atitudes lingüísticas. O método da Dialectologia perceptual e as suas potencialidades”, en M. A. Coutinho / A. Fiéis (orgs.), *XXIV Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística. Textos seleccionados*, 251-263.
- Llamas, C. (2010): “Convergence and divergence across a national border”, en C. Llamas / D. Watt (eds.), *Language and Identities*. Edinburgh: University Press, 227-236.

Preston, D. (1989): *Perceptual Dialectology*. Dordrecht: Foris.

— (1999): “A language attitude approach to the perception of regional variety”, en D. Preston (ed.), *Handbook of Perceptual Dialectology*. Amsterdam: John Benjamins, vol. 1, 359-373.

ROMANCES DE FRONTEIRA NA PENÍNSULA IBÉRICA

JOSÉ ENRIQUE GARGALLO GIL

Universitat de Barcelona

Recorrido polas áreas romances vinculadas ás dúas grandes fronteiras lingüísticas da Península Ibérica: desde a Terra Navia-Eo ata a desembocadura do Guadiana; desde o val de Benasque ata Guardamar. Fronteiras romances “constitutivas” e “consecutivas” (segundo a terminoloxía de Veny) ou “substitutivas” (segundo a de Santamarina). Franxas, enclaves. Singularidades de fronteira: riodonorés, barranqueño, benasqués, *churro* e *churros* (os outros valencianos).

Referencias bibliográficas

- Baltrons Graboleda, Neus (2006): «Rihonor de Castilla – Rio de Onor: un poble migpartit per la frontera hispanolusa», *Estudis Romànics* XXVIII, pp. 49-72.
- Gargallo Gil, José Enrique (1994): *Les llengües romàniques. Tot un món lingüístic fet de romanços*. Barcelona: Empúries. Especialmente o capítulo 7: «De fronteres lingüístiques (i administratives; i naturals)», pp. 175-190.
- (1995): «De fronteras lingüísticas peninsulares: paralelismos, afinidades, peculiaridades», *Lletres Asturianes* 57, 23-40.
- (2000): «¿Se habla gallego en Extremadura? Y otras cuestiones, no menos delicadas, sobre romances, gentes y tierras peninsulares de frontera (con sus nombres)», Antonio Salvador Plans, Juan Carrasco González y María Dolores García Oliva, *Actas del I Congreso sobre A Fala (20 y 21 de mayo de 1999. Eljas – San Martín de Trevejo – Valverde del Fresno)*. Mérida: Junta de Extremadura.
- (2001): «La frontera lingüística catalano-aragonesa, el Aragón fronterizo de lengua catalana y otros romances de frontera», *Revista de Filología Románica* 18, pp. 189-211.
- (2002): «Dues menes de frontera (lingüística i administrativa), diversos models de parlars (i de parlants) xurros fronterers», *Caplletra* 32, pp. 127-141.
- (2004): «Frontera y fronteras en romance», *Anuari de Filologia* XXVI (Secció G, Número 14), pp. 51-63.
- (2009): «Fronteras y enclaves en la Romania. Encuadre romance para la *fala de Xálima*», *Limite* (Universidad de Extremadura) 3, 27-43. Tamén consultable en líña: <<http://www.revistalimite.es/volumen%203/limite3-gargallogil.pdf>>.
- (2010): «Una mirada románica als parlars xurros», Emili Casanova (ed.), *Els altres parlars valencians. I Jornada de Parlars Valencians de Base Castellano-aragonesa*. València: Denes, pp. 247-268.
- (2011a): «Fronteras romances en la Península Ibérica», Ramón de Andrés Díaz (coord.), *Lengua, ciencia y fronteras*. Uviéu: Trabe, pp. 35-67.
- (2011b): «Fronteres i llengües, Europa i el món romànic», Òscar Jané / Eric Forcada (eds.), *L'afrontera* [sic]. *De la dominació a l'art de transgredir*. Catarroja / Figueres / Perpinyà: Afers, pp. 81-93.
- Sampedro Sáez, José Luis (1991): «Desde la frontera», discurso de ingreso a la Real Academia Española. Consultable en línea: <[http://www.rae.es/rae/gestores/gespub000001.nsf/%28voAnexos%29/archF625D8D045148045C1257148004336C5/\\$FILE/sampedro.htm](http://www.rae.es/rae/gestores/gespub000001.nsf/%28voAnexos%29/archF625D8D045148045C1257148004336C5/$FILE/sampedro.htm)> [consultado el 2-10-2010].
- Santamarina, Antón (1995): «Proposta de programa de normalización lingüística para os concellos de Asturias de fala galega». En Francisco Fernández Rei (ed.), *Lingua e cultura galega de Asturias*. Vigo: Xerais, 245-264.
- Saura Rami, José Antonio (2003): *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico»; Gara d'Edizions.
- (2010): «A vueltes dan el benasqués: paraimpresions sociolingüístiques (u al revés)», Creus, Imma; Maite Puig y Joan R. Veny (2010): *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Universitat de

Lleida, 7-11 de setembre de 2009. Volum I. *El català i les llengües veïnes*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 35-41.
Veny, Joan (1982³): *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

RE-SIGNIFICAÇÕES DO TEMPO: A FRONTEIRA PORTUGAL/GALIZA, ENTRE PASSADOS E FUTUROS

PAULA GODINHO

Instituto de Estudos de Literatura Tradicional - Universidade Nova de Lisboa

Através de um conjunto de episódios que resultam de uma etnografia de revisitação continuada, bem como de estudos intensivos, desenvolvidos ao longo dos últimos vinte anos, complementados pela consulta de arquivos centrais, regionais e locais, públicos e particulares, pretendo interrogar os actuais fenómenos de emblematização do local a partir de um passado recriado e re-significado na fronteira entre Portugal e a Galiza, enfatizando quatro níveis. Em primeiro lugar, o retrato de um tempo, numa realidade pautada pela emblematização da fronteira e por relações que só o passado pode reconstituir, assumindo um formato patrimonial. Em segundo lugar, através de escalas diferenciadas, interrogarei a des-substanciação actual dos lugares, em resultado de um processo associado a percepções locais de políticas centrais, decididas em Lisboa, Madrid e Bruxelas, com a concomitante reconversão das fronteiras em espaço de fluxos sem fixação. Em terceiro lugar, o papel dos agentes locais nestes processos, com a definição de políticas *de baixo para cima* e *de cima para baixo*. Em quarto lugar, o papel da memória e do património nesta fase em que o fetichismo da fronteira se conjuga com os fluxos sem lugar, numa conjuntura neoliberal arduamente vivida.

Referencias bibliográficas

- Godinho, Paula (2012) “Contextos da memória, lugares dessubstanciados e re-significação do passado: a fronteira como amenidade, insígnia e património”, in Paula Godinho, coord. *Usos da Memória e Práticas do Património*, Lisboa, Colibri.
- (2011) «*Oír o galo cantar dúas veces*» -*Identificacións locais, culturas das marxes e construción de nacións na fronteira entre Portugal e Galicia*. Ourense, Deputación (Prémio Xésus Taboada Chivite 2008).
- (2009) “Entre Chaves e Verín: da fronteira útil à fronteira fútil” in Eusébio Medina e Javier Marcos, ed. *Fronteras, Patrimonio y Etnicidad. Procesos de Construcción de la Identidad en Iberoamérica*, Badajoz, Universidad de Extremadura.
- (2009) “*Desde a idade de seis anos, fui muito contrabandista*” – O concelho de Chaves e a comarca de Verín, entre velhos quotidianos de fronteira e novas modalidades emblematizantes” in Inês Fonseca *et al*, coord. *Contrabando na fronteira luso-espanhola*, Lisboa, Edições Nelson de Matos.
- (2009) “Discursos palacianos e resistências locais: o Tratado de Limites entre Portugal e Espanha de 1864” in Paula Godinho, Heriberto Cairo Carou e Xerardo Pereiro, ed. *Portugal e Espanha – Entre discursos de centro e práticas da fronteira*, Lisboa, Colibri: 73-92; ISBN:978-972-772-956-2.
- (2009) com Heriberto Cairo Carou e Xerardo Pereiro, ed. *Portugal e Espanha – Entre discursos de centro e práticas da fronteira*, Lisboa, Colibri (recensão de Marta Anico: <http://redalyc.uaemex.mx/redalyc/src/inicio/ArtPdfRed.jsp?iCve=83817227021>).

(DES-)CONTINUIDADE DE LÉXICO DIALECTAL NA FRONTEIRA GALEGO-PORTUGUESA

XOSÉ AFONSO ÁLVAREZ PÉREZ

Centro de Linguística da Universidade de Lisboa

Este relatório tratará diferentes aspectos relacionados coa análise contrastiva de léxico galego e portugués. Desde a perspectiva metodolóxica, examinaranse as potencialidades e insuficiencias dalgunhas fontes empregadas neste tipo de aproximacións e presentarase unha nova ferramenta: o *Tesouro do Léxico Patrimonial Galego e Portugués*. Finalmente, ofreceranse diferentes exemplos que amosan diversos modelos de distribución lexical en Galicia e Portugal e comentaranse os primeiros pasos dunha iniciativa de *Cartografía Lingüística de Galicia e Portugal*.

Referencias bibliográficas

- Álvarez, Rosario et al. (2009): "Presentación de un corpus digital de léxico tradicional: *Tesouro do léxico patrimonial galego e portugués*", *Fonetică și Dialectologie*, 28, 5-19. http://www.geolinguistica.org/textos/FD_texto.pdf
- Álvarez Pérez, Xosé Afonso (2013): "Cartografía lingüística de Galicia e Portugal: presentación dun proxecto e estudo de dous casos", en E. Casanova / C. Calvo (eds.), *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Romanicas, 6-11 septiembre 2010*, Valencia, vol. VI, 29-40.
- (2013): "A fronteira entre galego e portugués. A perspectiva portuguesa". E. Gugenberger / H. Monteagudo / G. Rei-Doval (ed.): *Contacto de linguas, hibridade, cambio: contextos, procesos e consecuencias*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega.
- (2010): *E os da banda d'alá son máis estranxeiros ca os de Madri?* Estudo contrastivo de designacións galegas e portuguesas no campo semántico da gandaría. *Verba. Anuario galego de Filoloxía*, 37, pp. 57-88. <http://minerva.usc.es/bitstream/10347/6008/1/59-90.pdf>
- (2011): «Sprachliches und sprachwissenschaftliches Material zur Untersuchung an der Grenze zwischen Galicien und Portugal», in A. Endruschat / V. Ferreira, *Sprachdokumentation und Korpuslinguistik - Forschungsstand und Anwendung: Akten des 8. Deutschen Lusitanistentags*. München: Meidenbauer, 189-220.
- Álvarez Pérez, Xosé Afonso / Saramago, João (2012): "Áreas lexicais galegas e portuguesas: um novo olhar para a proposta de Cintra", *Estudis Romànics*, XXXIV, pp. 55-97. <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000181%5C00000009.pdf>
- Boléo, Manuel de Paiva (1974/1975): *Estudos de Linguística Portuguesa e Românica*. 2 vols. Coimbra: Universidade de Coimbra.
- Cintra, Luís F. Lindley (1962): "Áreas lexicais no território português", *Boletim de Filologia*, XX, pp. 273-307. http://cvc.instituto-camoes.pt/hlp/biblioteca/areas_lexicais.pdf
- (1983): *Estudos de Dialectologia Portuguesa*. Lisboa: Sá da Costa.
- Dubert García, Francisco / Xulio Sousa Fernández (2002): "Áreas lexicais galegas e portuguesas. A proposta de Cintra aplicada ao galego", en Rosario Álvarez / Francisco Dubert García / Xulio Sousa Fernández (eds.), *Dialectoloxia e Lexico*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 193-222. <http://consellodacultura.org/mediateca/extras/dialectoloxia.pdf>
- García Gondar, Francisco (dir.) (1998-): *Bibliografía informatizada da lingua galega*. Santiago de Compostela, Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. <http://www.cirp.es/bdo/bil/bilega.html>
- Santos, Maria José de Moura (1967): *Os falares fronteiricos de Tras-os-Montes*. Separata da *Revista Portuguesa de Filologia*. Coimbra: Universidade de Coimbra. Publicada orixinalmente como: "Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes", *Revista Portuguesa de Filologia* xii/2, 1962-1963: 509-565; xiii/1-2, 1964-1965: 65-261; xiv/1-2, 1966-1968: 213-415.
- Saramago, João (2002): "Diferenciação lexical interpontual nos territórios galego e português (Estudo dialectométrico aplicado a materiais galegos do ALGa)", en Rosario Álvarez / Francisco Dubert García / Xulio Sousa Fernández (eds.), *Dialectoloxia e Lexico*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 41-68. <http://consellodacultura.org/mediateca/extras/dialectoloxia.pdf>

DE VILANOVA DE AROUSA A VILA NOVA DE FOZ CÔA. APROXIMACIÓN XEOLINGÜÍSTICA A TRAVÉS DOS MATERIAIS DO ALPI

ROSA MOUZO VILLAR / CAROLINA PÉREZ CAPELO

Instituto da Lingua Galega – Universidade de Santiago de Compostela

A través desta comunicación pretendemos ofrecer unha panorámica xeolingüística do espazo que abranguen as provincias galegas de Pontevedra e Ourense e a rexión Norte de Portugal. Para isto partimos dos datos que nos proporciona o *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*, recollidos entre 1934-1936 e 1954. Ao igual que noutros estudos anteriores nos que se tratou este territorio, a nosa análise será a partir de trazos fonéticos, morfosintácticos e léxicos, a través dos cales poidamos dar conta da continuidade e discontinuidade lingüística no territorio estudado.

Referencias bibliográficas

Cintra, Luís F. Lindley (1983): *Estudos de dialectologia portuguesa*. Lisboa: Sá da Costa.

Fernández Rei, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Xerais.

— (2002): “De Ortegal ó Douro e de Fisterra ó Navia e ó Padornelo. Notas sobre léxico moderno da Gallaecia e do seu litoral”, en R. Álvarez, F. Dubert, X. Sousa (eds.), *Dialectoloxia e lexico*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega.

Navarro Tomás, T. (dir.) (1962): *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica. Vol. I. Fonética*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Santos, Maria José de Moura (1967): *Os falares fronteiricos de Tras-os-Montes*. Separata da *Revista Portuguesa de Filologia*. Coimbra: Universidade de Coimbra.

OS ‘VERDADEIROS AMIGOS’ NA RAIÁ MIÑOTA

HELENA POUSA ORTEGA

IES San Paio, Tui

Traballo sobre cognatos, falsos cognatos e préstamos entre o galego/português do Miño. Análise do vocabulario común entre as dúas marxes do río e conciencia lingüística diso. Reflexión sobre as utilidades do seu uso e coñecemento para a aprendizaxe.

AS ENTOACIÓNS GALEGA E PORTUGUESA: A SÚA FRONTEIRA Á LUZ DA DIALECTOMETRÍA

LURDES DE CASTRO MOUTINHO / ROSA LÍDIA COIMBRA

Centro de Línguas e Culturas da Universidade de Aveiro

ELISA FERNÁNDEZ REI

Instituto da Língua Galega – Universidade de Santiago de Compostela

A presente pesquisa, inserida no projecto AMPER, vem na linha de outras no âmbito da variação prosódica do Galego e do Português. Tendo estas duas línguas uma origem comum, interessou-nos aferir do grau de proximidade/afastamento a nível prosódico de produções de ambos os lados do rio Minho. Para tal, realizaram-se estudos acústicos que servirão de base a análises dialectométricas que deverão permitir delimitar as áreas prosódicas das duas línguas.

Referencias bibliográficas

- Fernández Rei, Elisa / Lurdes de Castro Moutinho (2006): "A fronteira xeográfica do Miño: ¿tamén fronteira prosódica?". In *Studies in Contrastive Linguistics. Proceedings of the 4th International Contrastive Linguistics Conference*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, pp. 265-276.
- Moutinho, Lurdes de Castro / Coimbra, Rosa Lúcia / Fernández Rei, Elisa (2009): "Novos contributos para o estudo da fronteira prosódica entre o Galego e o Português europeu", *Cadernos de Letras da UFF*, 39, pp. 67-78.
- Moutinho, Lurdes de Castro / Fernández Rei, Elisa (2009): "Do sul da Galiza ao norte de Portugal: uma viagem através da frequência fundamental", *Fórum Lingüístico*, Florianópolis, Universidade Federal de Santa Catarina, v.5, n.1, pp. 63-75.
- Moutinho, Lurdes / Coimbra, Rosa Lúcia / Rillard, Albert / Romano, António (2011). "Mesures de la Variation Prosodique Diatopique en Portugais Européen". *Estudios de Fonética Experimental*. XX, pp. 34-55.
- Fernández Rei, Elisa / Moutinho, Lurdes de Castro (2012): "Contributo para o estudo percetivo de variantes dialectais prosódicas na fronteira galaico-portuguesa", póster apresentado nas *I Jornadas de Ciências da Linguagem do Centro de Línguas e Culturas*, Departamento de Línguas e Culturas, Universidade de Aveiro, 20-06-2012.
- Fernández Rei, Elisa / Moutinho, Lurdes de Castro / Coimbra, Rosa Lúcia (a publicar) "Achega ao estudo diacrónico das prosodias galega e portuguesa". Atas do XXXIII Romanistentag, Würzburg 2013.